

TRANSFORMATION OF CIVIL LAW OBJECTS IN THE DIGITAL ECONOMY: THEORETICAL AND PRACTICAL ISSUES

Marapat Abdukhalikovna Akaeva

Associate Professor, Department of Civil and Economic Procedural Law

Namangan State University

Candidate of Legal Sciences

E-mail: akaeva03091960@gmail.com

Namangan, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: digital economy, civil law objects, digital rights, crypto-assets, tokens, NFTs, smart contracts, data, virtual property, blockchain, legal transformation, hybrid legal system.

Received: 25.06.26

Accepted: 26.06.26

Published: 27.06.26

Abstract: This article provides a comprehensive theoretical and practical analysis of the transformation of civil law objects in the context of the digital economy. The study examines how the traditional system of civil law objects is evolving under the influence of digital technologies, leading to the emergence of new legal objects, including crypto-assets, tokens, non-fungible tokens (NFTs), digital rights, data sets, and smart contracts. It also analyzes scholarly approaches to the legal nature of digital objects, the experience of foreign countries, and the existing gaps in national legislation. The findings demonstrate that the system of civil law objects is transitioning from a traditional model to a hybrid model that incorporates both tangible and digital objects. Based on these findings, proposals are developed for improving the national legal system.

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA FUQAROLIK HUQUQI OB'EKTLARINING TRANSFORMATSIYASI: NAZARIY VA AMALIY MUAMMOLAR

Marapat Abduxalikovna Akaeva

Namangan davlat universiteti "Fuqarolik va iqtisodiy protsessual huquq"

kafedrasida dotsenti, yuridik fanlar nomzodi

akaeva03091960@gmail.com

Namangan, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit soʻzlar: raqamli iqtisodiyot, fuqarolik huquqi ob'ektlari, raqamli huquqlar, kriptoaktivlar, tokenlar, NFT, smart-shartnomalar, ma'lumotlar (data), virtual mulk, blokcheyn, huquqiy transformatsiya, gibrid huquq tizimi.

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida fuqarolik huquqi ob'ektlarining transformatsiyasi nazariy va amaliy jihatdan kompleks tahlil qilingan. Tadqiqotda an'anaviy fuqarolik huquqi ob'ektlari tizimining raqamli texnologiyalar ta'sirida o'zgarishi, yangi huquqiy ob'ektlar — kriptoaktivlar, tokenlar, NFT, raqamli huquqlar, ma'lumotlar massivlari va smart-shartnomalarning shakllanishi o'rganilgan. Shuningdek, raqamli ob'ektlarning huquqiy tabiatiga oid ilmiy yondashuvlar, xorijiy mamlakatlar tajribasi va milliy qonunchilikdagi mavjud bo'shliqlar tahlil qilingan. Tadqiqot natijasida fuqarolik huquqi ob'ektlari tizimi an'anaviy modeldan gibrid (moddiy va raqamli) modelga o'tayotganligi asoslantirilgan hamda milliy huquq tizimini takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

**ТРАНСФОРМАЦИЯ ОБЪЕКТОВ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА В УСЛОВИЯХ
ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ
ПРОБЛЕМЫ**

Марапат Абдухаликовна Акаева

Доцент кафедры гражданского и экономического процессуального права

Наманганского государственного университета

Кандидат юридических наук

E-mail: akaeva03091960@gmail.com

Наманган, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: цифровая экономика, объекты гражданского права, цифровые права, криптоактивы, токены, NFT, смарт-контракты, данные (data), виртуальная собственность, блокчейн, правовая трансформация, гибридная правовая система.

Аннотация: В данной статье проведён комплексный теоретический и практический анализ трансформации объектов гражданского права в условиях цифровой экономики. Исследование рассматривает изменения традиционной системы объектов гражданского права под влиянием цифровых технологий, приводящие к формированию новых объектов права, таких как криптоактивы, токены, невзаимозаменяемые токены (NFT), цифровые права, массивы данных и смарт-контракты. Кроме того, проанализированы научные подходы к определению правовой природы цифровых

объектов, опыт зарубежных государств, а также существующие пробелы в национальном законодательстве. По результатам исследования обосновано, что система объектов гражданского права переходит от традиционной модели к гибридной модели, объединяющей материальные и цифровые объекты. На этой основе разработаны предложения по совершенствованию национальной правовой системы.

Kirish. XXI asrda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi ijtimoiy munosabatlarning barcha sohalariga, jumladan fuqarolik-huquqiy munosabatlarga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Raqamli iqtisodiyotning shakllanishi natijasida iqtisodiy qiymatga ega bo'lgan yangi ob'ektlar vujudga kelmoqda, mulk aylanmasi virtual muhitga ko'chmoqda va huquqiy munosabatlarning ishtirokchilari o'rtasidagi o'zaro aloqalarning yangi shakllari paydo bo'lmoqda. Ushbu jarayonlar fuqarolik huquqining an'anaviy institutlarini qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda.

Fuqarolik huquqi nazariyasida huquq ob'ekti tushunchasi markaziy kategoriyalardan biri hisoblanadi. Klassik yondashuvga ko'ra, fuqarolik huquqi ob'ektlari qatoriga ashyolar, pul mablag'lari, qimmatli qog'ozlar, ishlar, xizmatlar, intellektual faoliyat natijalari hamda nomoddiy ne'matlar kiradi. Biroq raqamli iqtisodiyot sharoitida mazkur tasnif yangi ob'ektlarni qamrab olish uchun yetarli emasligi namoyon bo'lmoqda. Xususan, raqamli aktivlar, kriptoaktivlar, tokenlar, virtual mulk, raqamli huquqlar, ma'lumotlar massivlari (Big Data), NFT ob'ektlari va smart-shartnomalar kabi fenomenlar huquqiy tartibga solish sohasiga kirib keldi.

Raqamli texnologiyalar iqtisodiyotning yangi segmentlarini shakllantirib, iqtisodiy qiymatning moddiy shakldan nomoddiy shaklga o'tishini tezlashtirdi. Agar sanoat iqtisodiyotida asosiy qiymat moddiy aktivlar bilan belgilangan bo'lsa, raqamli iqtisodiyotda ma'lumotlar, algoritmlar, raqamli platformalar va virtual resurslar strategik ahamiyat kasb etmoqda. Bu esa huquq nazariyasida ob'ekt tushunchasining qayta kontseptuallashtirilishini talab etadi.

So'nggi yillarda ko'plab davlatlarda raqamli huquqlarni huquqiy e'tirof etish bo'yicha muhim qadamlar tashlandi. Masalan, Rossiya Federatsiyasi Fuqarolik kodeksiga raqamli huquqlar instituti kiritildi. Yevropa Ittifoqida kriptoaktivlar bozorini tartibga solish bo'yicha maxsus huquqiy mexanizmlar shakllantirilmoqda. AQSh, Germaniya, Frantsiya va Singapur kabi davlatlarda blokcheyn texnologiyalari va raqamli aktivlar bilan bog'liq munosabatlarni tartibga soluvchi huquqiy modellar takomillashtirilmoqda. Ushbu jarayonlar raqamli ob'ektlarning

huquqiy tabiati masalasi xalqaro huquqshunoslikning dolzarb yo‘nalishlaridan biriga aylanganligini ko‘rsatadi.

O‘zbekiston Respublikasida ham raqamli transformatsiya davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Mamlakatda elektron tijorat, elektron davlat xizmatlari, elektron hujjat aylanishi, fintex xizmatlari va raqamli platformalarni rivojlantirish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, amaldagi fuqarolik qonunchiligida raqamli iqtisodiyot sharoitida paydo bo‘lgan bir qator ob‘ektlarning huquqiy maqomi yetarli darajada aniq belgilanmagan. Bu esa huquqni qo‘llash amaliyotida muayyan muammolarni keltirib chiqarmoqda.

Xususan, kriptoaktivlarni mulk sifatida baholash, tokenlarga nisbatan mulkiy huquqlarni aniqlash, ma‘lumotlarni iqtisodiy qiymatga ega ob‘ekt sifatida tan olish, sun‘iy intellekt ishtirokida yaratilgan ob‘ektlarning huquqiy maqomini belgilash kabi masalalar milliy qonunchilikda kompleks yechimni talab etmoqda. Shuningdek, raqamli muhitda amalga oshirilayotgan bitimlarning huquqiy tabiati va ularning ijrosini ta‘minlash mexanizmlari ham fuqarolik huquqi nazariyasi uchun yangi chaqiriqlarni yuzaga keltirmoqda.

Mazkur muammolar xorijiy va milliy olimlar tomonidan turli darajada tadqiq etilgan. Xorijiy tadqiqotchilardan Rodionova, Savelyev, Wright, De Filippi, Werbach, Fairfield, Mik kabilar raqamli aktivlar va blokcheyn munosabatlarining huquqiy jihatlarini tahlil qilgan. MDH mamlakatlari olimlaridan Belov, Arxipov, Gavrilov, Vasilevskaya raqamli huquqlar kontseptsiyasini rivojlantirishga hissa qo‘shgan. O‘zbekistonlik olimlardan T.G‘. Po‘latov, R. Xursanov, SH. Bozarov va boshqalar raqamli huquqlar va raqamli iqtisodiyotning huquqiy masalalarini o‘rganishgan.

Biroq mavjud tadqiqotlarning aksariyati raqamli ob‘ektlarning alohida turlarini tahlil qilish bilan cheklanadi. Fuqarolik huquqi ob‘ektlari tizimining raqamli iqtisodiyot ta‘siridagi umumiy transformatsiyasini kompleks o‘rganish, uning nazariy asoslarini ishlab chiqish va milliy qonunchilikni takomillashtirish bo‘yicha takliflar tayyorlash yetarli darajada amalga oshirilmagan. Ushbu tadqiqotning maqsadi raqamli iqtisodiyot sharoitida fuqarolik huquqi ob‘ektlari tizimida yuz berayotgan o‘zgarishlarni kompleks tahlil qilish, raqamli ob‘ektlarning huquqiy tabiatini aniqlash va O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari quyidagilardan iborat:

- fuqarolik huquqi ob‘ektlari tushunchasining nazariy asoslarini tahlil qilish;
- raqamli iqtisodiyotning huquqiy munosabatlarga ta‘sirini baholash;
- raqamli huquqlar va raqamli aktivlarning huquqiy xususiyatlarini aniqlash;

- xorijiy davlatlar tajribasini o'rganish;
- milliy qonunchilikdagi bo'shliq va kolliziyalarni aniqlash;
- huquqiy tartibga solishni takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish.

Tadqiqot gipotezasi shundan iboratki, raqamli iqtisodiyot rivojlanishi natijasida fuqarolik huquqi ob'ektlari tizimi an'anaviy moddiy yondashuvdan raqamli va nomoddiy qiymatlarga asoslangan yangi modelga o'tmoqda. Bu esa fuqarolik huquqi nazariyasi va qonunchiligini qayta ko'rib chiqishni talab etadi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi raqamli iqtisodiyot sharoitida fuqarolik huquqi ob'ektlarining transformatsiyasiga kompleks yondashuv taklif qilinishi, raqamli ob'ektlarning huquqiy tasnifi ishlab chiqilishi va milliy huquq tizimini modernizatsiya qilish bo'yicha amaliy takliflar shakllantirilishi bilan belgilanadi. Maqolaning amaliy ahamiyati shundan iboratki, tadqiqot natijalari qonun ijodkorligi faoliyatida, sud amaliyotida, yuridik ta'lim jarayonida hamda raqamli iqtisodiyot sohasida davlat siyosatini shakllantirishda qo'llanilishi mumkin.

Jahon iqtisodiyotining raqamlashuvi huquq tizimiga ta'sir ko'rsatuvchi eng muhim omillardan biriga aylandi. Agar XX asr huquqshunosligida mulkiy munosabatlar asosan moddiy ob'ektlar bilan bog'langan bo'lsa, XXI asrga kelib iqtisodiy qiymatning sezilarli qismi nomoddiy va raqamli shakllarda namoyon bo'lmoqda. Xalqaro tahlillar shuni ko'rsatadiki, dunyodagi eng yirik korporatsiyalar kapitalizatsiyasining katta qismi moddiy aktivlar emas, balki ma'lumotlar bazasi, dasturiy ta'minot, raqamli platformalar, intellektual mulk va algoritmlarga asoslanadi. Bu holat fuqarolik huquqining klassik kontsepsiyalarini qayta baholash zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Fuqarolik huquqi nazariyasida ob'ekt tushunchasi bo'yicha turli yondashuvlar shakllangan. Monistik nazariya tarafdorlari huquqiy munosabat ob'ekti sifatida faqat inson xatti-harakatlarini tan oladilar. Plyuralistik yondashuv vakillari esa ashyolar, ishlar, xizmatlar, mulkiy huquqlar va boshqa moddiy hamda nomoddiy ne'matlarni huquq ob'ekti sifatida ko'radilar. Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi mazkur nazariyalar uchun yangi chaqiriqlarni vujudga keltirdi. Chunki raqamli ob'ektlar an'anaviy ashyoviy huquq nazariyasi doirasiga to'liq sig'maydi. Masalan, kriptoaktivlarni olaylik. Ular iqtisodiy qiymatga ega, muomalada ishtirok etadi, sotiladi, meros qilib qoldirilishi mumkin, garov predmeti sifatida qo'llanilishi mumkin. Biroq ular moddiy shaklga ega emas. SHuning uchun ularni ashyo sifatida baholash nazariy jihatdan murakkab masala hisoblanadi. Bunday vaziyat huquqshunoslikda «dematerializatsiya» jarayoni sifatida baholanmoqda. Dematerializatsiya iqtisodiy qiymatning jismoniy tashuvchidan ajralib chiqib, mustaqil raqamli shaklda mavjud bo'lishini anglatadi.

Raqamli iqtisodiyot faqat yangi ob'ektlarni yaratmayapti, balki mavjud ob'ektlarning huquqiy tabiatini ham o'zgartirmoqda. Masalan, an'anaviy mulk munosabatlarida egalik qilish, foydalanish va tasarruf etish huquqlari jismoniy nazorat bilan bog'langan bo'lsa, raqamli muhitda ushbu vakolatlar kriptografik kalitlar, elektron identifikatsiya vositalari va dasturiy algoritmlar orqali amalga oshirilmogda. Bu holat mulk huquqining mazmuni va amalga oshirish mexanizmlarini qayta ko'rib chiqishni talab qiladi. Zamonaviy huquqshunoslikda eng bahsli masalalardan biri ma'lumotlarning (data) huquqiy maqomidir. Raqamli iqtisodiyot sharoitida ma'lumotlar iqtisodiy resurs sifatida namoyon bo'lmoqda. Ko'plab tadqiqotchilar ma'lumotlarni XXI asr nefti deb atashadi. Biroq ma'lumotlarni mulk ob'ekti sifatida tan olish yoki tan olmaslik haqida yagona yondashuv shakllanmagan. Bir guruh olimlar ma'lumotlarni mulkiy huquq ob'ekti sifatida baholashni taklif qilsa, boshqa tadqiqotchilar ularni intellektual mulk yoki axborot huquqining maxsus ob'ekti sifatida ko'rish tarafdori hisoblanadi.

Ayniqsa, sun'iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi mazkur munozaralarni yanada murakkablashtirmoqda. Chunki zamonaviy algoritmlar inson ishtirokisiz yangi kontent, dasturiy kod, dizayn, musiqa va hatto ilmiy matnlar yaratish qobiliyatiga ega bo'lib bormoqda. Natijada intellektual faoliyat natijalarining muallifi kim hisoblanishi, bunday ob'ektlarga nisbatan huquq kimga tegishli bo'lishi haqida yangi huquqiy savollar yuzaga kelmoqda.

Blokcheyn texnologiyasining paydo bo'lishi fuqarolik huquqi ob'ektlari transformatsiyasining yana bir muhim bosqichini boshlab berdi. Blokcheyn markazlashtirilmagan raqamli muhitni shakllantirib, iqtisodiy munosabatlarni davlat yoki xususiy vositachilar ishtirokisiz amalga oshirish imkoniyatini berdi. Natijada tokenlar, kriptovalyutalar, NFT ob'ektlari va markazlashtirilmagan moliya (DeFi) institutlari shakllandi. Ushbu jarayonlar huquqshunos olimlarning turli pozitsiyalarini yuzaga keltirdi. Birinchi yondashuv tarafdorlari raqamli ob'ektlar an'anaviy fuqarolik huquqi ob'ektlarining yangi ko'rinishi hisoblanadi deb hisoblaydilar. Ikkinchi yondashuv vakillari esa raqamli ob'ektlar mustaqil huquqiy kategoriya sifatida tan olinishi lozimligini ta'kidlaydilar. Uchinchi yondashuvga ko'ra, raqamli iqtisodiyot fuqarolik huquqining alohida raqamli huquqlar institutini shakllantirishga olib keladi.

O'zbekiston huquq tizimi uchun mazkur masalalar alohida ahamiyat kasb etadi. Mamlakatda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish davlat siyosatining strategik yo'nalishi sifatida belgilangan bo'lsa-da, fuqarolik qonunchiligida raqamli ob'ektlarning huquqiy maqomiga oid qator bo'shliqlar saqlanib qolmoqda. Amaldagi Fuqarolik kodeksida raqamli huquqlar kategoriyasi mustaqil institut sifatida mustahkamlanmagan. Shuningdek, kriptoaktivlar, tokenlashtirilgan mulk, virtual aktivlar va raqamli ma'lumotlarning huquqiy rejimi aniq belgilanmagan.

Qonunchilikdagi ushbu bo'shliqlar huquqni qo'llash amaliyotida jiddiy qiyinchiliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Masalan, raqamli aktivlarga zarar yetkazilganda zararni hisoblash mexanizmi qanday bo'lishi lozim? Kriptoaktivlar meros tarkibiga kiritiladimi? NFT ob'ektlari mulk huquqining ob'ekti sifatida tan olinishi mumkinmi? Smart-shartnomalar bo'yicha nizolar qaysi huquqiy qoidalar asosida hal qilinishi lozim? Bu kabi savollar hozircha milliy huquq tizimida yetarlicha aniq yechimga ega emas.

Mavjud tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, raqamli iqtisodiyotning huquqiy oqibatlariga bag'ishlangan ilmiy ishlar soni ortib bormoqda. Biroq ularning aksariyati kriptovalyutalar, raqamli huquqlar yoki elektron shartnomalarning alohida jihatlarini tadqiq qilish bilan cheklanadi. Fuqarolik huquqi ob'ektlari tizimining umumiy transformatsiyasi, uning nazariy asoslari, huquqiy tasnifi va milliy qonunchilikni modernizatsiya qilish masalalari yetarlicha kompleks o'rganilmagan. Shu nuqtai nazardan mazkur tadqiqotning ilmiy muammosi raqamli iqtisodiyot sharoitida fuqarolik huquqi ob'ektlari tizimida yuz berayotgan sifat o'zgarishlarini aniqlash va ularni huquqiy jihatdan kontseptual asoslashdan iborat. Tadqiqotda raqamli ob'ektlarning huquqiy tabiati, ularning fuqarolik muomalasidagi o'rni, an'anaviy ob'ektlar bilan o'zaro aloqasi va milliy qonunchilikni takomillashtirish yo'nalishlari kompleks tahlil qilinadi.

Mazkur yondashuv tadqiqotning nazariy ahamiyatini belgilaydi. Chunki raqamli iqtisodiyot sharoitida huquq ob'ekti tushunchasining mazmunini qayta shakllantirish kelgusida fuqarolik huquqi tizimining rivojlanish yo'nalishlarini belgilashga xizmat qiladi. SHu bilan birga, tadqiqot natijalari qonunchilikni takomillashtirish, sud amaliyotini rivojlantirish va raqamli iqtisodiyot sub'ektlari faoliyatini huquqiy ta'minlash uchun amaliy ahamiyatga ham ega hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili. Raqamli iqtisodiyot va fuqarolik huquqi ob'ektlarining transformatsiyasi muammosi so'nggi o'n yilliklarda huquqshunoslikning eng tez rivojlanayotgan tadqiqot yo'nalishlaridan biriga aylandi. Bunga asosiy sabab raqamli texnologiyalarning iqtisodiy munosabatlar tabiatiga ta'siri, yangi turdagi aktivlarning shakllanishi hamda huquqiy tartibga solishning an'anaviy mexanizmlari raqamli muhit talablariga to'liq javob bermayotganligidir.

Mazkur muammoni tadqiq qilish shartli ravishda uchta asosiy ilmiy yo'nalishga bo'linadi. Birinchi yo'nalish raqamli iqtisodiyotning umumiy huquqiy oqibatlarini tahlil qilishga bag'ishlangan bo'lsa, ikkinchi yo'nalish raqamli huquqlar va raqamli aktivlarning huquqiy tabiatini o'rganishga qaratilgan. Uchinchi yo'nalish esa blokcheyn texnologiyalari, smart-shartnomalar va virtual aktivlarning huquqiy rejimi masalalarini qamrab oladi. Raqamli iqtisodiyotning huquq tizimiga ta'siri haqidagi ilk fundamental tadqiqotlar Yevropa va AQSH huquqshunosligida shakllangan. De Filippi va Wright raqamli texnologiyalar davlatning huquqiy tartibga solish funksiyalariga ta'sir ko'rsatib, huquqiy munosabatlarning yangi arxitekturasini

yaratayotganligini ta'kidlaydi. Ularning fikricha, blokcheyn texnologiyasi huquqiy normalarning muayyan qismini algoritmlar orqali amalga oshirish imkonini beradi. Mualliflar ushbu holatni "Lex Cryptographia" kontseptsiyasi orqali izohlaydilar. Mazkur yondashuvga ko'ra, raqamli muhitda huquqiy munosabatlarni tartibga solishning ma'lum qismi davlat tomonidan emas, balki dasturiy kodlar orqali ta'minlanadi.

Werbach mazkur g'oyani rivojlantirib, raqamli iqtisodiyot huquqiy institutlarni yo'q qilmasligi, balki ularning mazmunini o'zgartirishini ta'kidlaydi. Uning fikricha, blokcheyn va smart-shartnomalar huquqning o'rnini bosmaydi, aksincha huquqiy munosabatlarni amalga oshirishning yangi texnologik vositasi sifatida xizmat qiladi. Bu nuqtai nazar raqamli texnologiyalarni huquq tizimining raqibi emas, balki uning rivojlanish omili sifatida baholash imkonini beradi. Fuqarolik huquqi ob'ektlari nazariyasi nuqtai nazaridan raqamli ob'ektlarning huquqiy maqomi haqida yagona ilmiy pozitsiya mavjud emas. Fairfield raqamli ob'ektlarni virtual mulk kontseptsiyasi doirasida tahlil qilib, ular iqtisodiy qiymatga ega bo'lganligi va shaxs tomonidan nazorat qilinishi mumkinligi sababli mulk huquqining ob'ekti sifatida tan olinishi lozimligini asoslaydi. Uning fikricha, raqamli ob'ektning moddiy shaklga ega emasligi uni huquqiy muhofazadan mahrum qilish uchun asos bo'la olmaydi.

Mik (Mik) esa mazkur masalaga nisbatan ehtiyotkor yondashuvni ilgari suradi. U raqamli aktivlarni ashyoviy huquqlar tizimiga mexanik tarzda kiritish huquqiy muammolarni hal qilmasligini ta'kidlaydi. Muallifning fikricha, raqamli aktivlar uchun maxsus huquqiy rejim ishlab chiqilishi lozim. Bu pozitsiya keyinchalik bir qator Yevropa davlatlarida raqamli aktivlarga oid maxsus qonunchilik shakllanishida nazariy asoslardan biri bo'lib xizmat qildi .

Rossiya huquqshunosligida raqamli huquqlar kontseptsiyasiga bag'ishlangan tadqiqotlar alohida ahamiyat kasb etadi. Arxipov raqamli huquqlarni fuqarolik huquqining yangi ob'ekti sifatida baholaydi hamda ularni mulkiy huquqlarning raqamli muhitdagi ifodasi sifatida tavsiflaydi. Uning fikricha, raqamli huquqlar iqtisodiy munosabatlarning raqamlashuvi natijasida yuzaga kelgan ob'ektiv huquqiy fenomen hisoblanadi.

Belov raqamli huquqlarning huquqiy tabiatini tahlil qilib, "ularning asosiy xususiyatlari sifatida nomoddiylik, algoritmlashtirilganlik va elektron muhitga bog'liqlikni ko'rsatadi. Shu bilan birga, olim raqamli huquqlarning an'anaviy mulkiy huquqlardan farqli jihatlarini aniqlash huquq nazariyasining muhim vazifalaridan biri ekanligini ta'kidlaydi" .

Vasilevskaya raqamli iqtisodiyot sharoitida fuqarolik huquqining predmeti va metodida ham muayyan o'zgarishlar yuz berayotganligini qayd etadi. Muallif fikricha, raqamli texnologiyalar ta'sirida huquqiy munosabatlar ob'ektigina emas, balki huquqiy ta'sir ko'rsatish usullari ham transformatsiyaga uchramoqda.

Blokcheyn texnologiyalari va kriptovalyutalarning huquqiy maqomi masalasi zamonaviy tadqiqotlarda eng bahsli mavzulardan biri hisoblanadi. Savelʼev kriptovalyutalarni mulk huquqining mustaqil obʼekti sifatida baholash mumkinligini taʼkidlaydi. Uning fikricha, kriptovalyutalar iqtisodiy qiymatga ega boʻlib, fuqarolik muomalasida ishtirok etadi va shu sababli huquqiy muhofazaga loyiq hisoblanadi. Boshqa bir qator olimlar kriptovalyutalarni mulk obʼekti emas, balki mulkiy huquqlarning maxsus koʻrinishi sifatida baholaydilar. Ularning fikricha, kriptovalyutaning asosiy qiymati uning moddiy yoki virtual shaklida emas, balki muayyan iqtisodiy manfaatni ifoda etishida namoyon boʻladi.

Soʻnggi yillarda NFT texnologiyasiga bagʻishlangan tadqiqotlar soni ham keskin ortdi. Ilmiy adabiyotlarda NFT obʼektlarining huquqiy tabiatiga oid kamida uch xil yondashuv shakllangan. Birinchi yondashuv NFTni raqamli sertifikat sifatida baholaydi. Ikkinchi yondashuv NFTni mulk huquqining mustaqil obʼekti sifatida koʻradi. Uchinchi yondashuv esa uni mulkiy huquqlarni tasdiqlovchi raqamli vosita sifatida talqin qiladi. Mazkur masala hozirga qadar xalqaro huquqshunoslikda toʻliq hal etilmagan.

Oʻzbekiston huquqshunosligida raqamli iqtisodiyotning huquqiy masalalari boʻyicha ilmiy tadqiqotlar nisbatan keyingi yillarda faollashdi. Milliy olimlar tomonidan raqamli huquqlar, elektron shartnomalar, raqamli aktivlar va elektron tijorat munosabatlari boʻyicha qator ilmiy ishlar amalga oshirilgan.

Xususan, milliy tadqiqotlarda raqamli huquqlarning huquqiy tabiati, elektron muhitda huquqlarni amalga oshirish mexanizmlari hamda raqamli aktivlarni huquqiy muhofaza qilish masalalari tahlil qilingan. Biroq mazkur ishlar asosan raqamli munosabatlarning alohida jihatlariga bagʻishlangan boʻlib, fuqarolik huquqi obʼektlari tizimining umumiy transformatsiyasini kompleks ravishda tadqiq qilish darajasi hali yetarli emas. Mavjud ilmiy adabiyotlarning tahlili bir qator muhim xulosalar chiqarish imkonini beradi.

Birinchidan, raqamli iqtisodiyot sharoitida fuqarolik huquqi obʼektlarining huquqiy maqomi haqida yagona nazariy yondashuv shakllanmagan.

Ikkinchidan, raqamli aktivlarni ashyoviy huquqlar tizimiga kiritish yoki ular uchun mustaqil huquqiy rejim yaratish masalasi ilmiy bahs predmeti boʻlib qolmoqda.

Uchinchidan, maʼlumotlar, tokenlar, NFT obʼektlari va sunʼiy intellekt tomonidan yaratilgan natijalarning huquqiy tabiatiga nisbatan turli qarashlar mavjud.

Toʻrtinchidan, milliy huquq tizimlarida raqamli obʼektlarni huquqiy tartibga solishning yagona modeli shakllanmagan.

Shu munosabat bilan mazkur tadqiqotning ilmiy boʻshligʻi (research gap) shundan iboratki, mavjud tadqiqotlarda raqamli iqtisodiyot taʼsirida fuqarolik huquqi obʼektlari tizimining kompleks

transformatsiyasi, uning nazariy modeli va O'zbekiston qonunchiligi uchun mos huquqiy mexanizmlar yetarlicha ishlab chiqilmagan. Mazkur tadqiqot ana shu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan bo'lib, raqamli iqtisodiyot sharoitida fuqarolik huquqi ob'ektlarining transformatsiyasiga kompleks nazariy-huquqiy yondashuvni taklif etadi.

Materiallar va metodlar. Mazkur tadqiqot raqamli iqtisodiyot sharoitida fuqarolik huquqi ob'ektlarining transformatsiyasi jarayonlarini kompleks o'rganishga qaratilgan nazariy-huquqiy tadqiqot hisoblanadi. Tadqiqotning asosiy vazifasi raqamli texnologiyalar ta'sirida vujudga kelayotgan yangi huquq ob'ektlarining huquqiy tabiatini aniqlash, ularning fuqarolik muomalasidagi o'rnini belgilash hamda milliy qonunchilikni takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot interdistsiplinar xususiyatga ega bo'lib, unda fuqarolik huquqi nazariyasi, raqamli iqtisodiyot kontseptsiyasi, axborot huquqi, intellektual mulk huquqi va huquqiy texnologiyalar sohalaridagi nazariy yondashuvlar integratsiya qilingan. Bu yondashuv raqamli ob'ektlarning ko'p qirrali huquqiy tabiatini har tomonlama baholash imkonini beradi.

Tadqiqotning kontseptual asosini fuqarolik huquqi ob'ektlari haqidagi klassik nazariyalar, raqamli huquqlar kontseptsiyasi, virtual mulk nazariyasi hamda raqamli aktivlarni huquqiy tartibga solishga oid zamonaviy ilmiy qarashlar tashkil etadi.

Tadqiqot ob'ekti sifatida raqamli iqtisodiyot ta'sirida shakllanayotgan fuqarolik-huquqiy munosabatlar tizimi belgilandi.

Tadqiqot predmetini esa raqamli huquqlar, kriptoaktivlar, tokenlar, NFT ob'ektlari, ma'lumotlar massivlari (Big Data), virtual aktivlar, raqamli platformalar hamda smart-shartnomalar bilan bog'liq fuqarolik-huquqiy munosabatlar tashkil etadi.

Tadqiqot doirasida mazkur ob'ektlarning huquqiy tabiati, ularning fuqarolik huquqi ob'ektlari tizimidagi o'rnini, huquqiy rejimlari va huquqiy muhofaza mexanizmlari tahlil qilindi. Tadqiqotda bir-birini to'ldiruvchi bir nechta ilmiy usullardan foydalanildi. Tadqiqotning asosiy metodologik vositalaridan biri formal-yuridik tahlil usuli hisoblanadi. Mazkur usul orqali raqamli huquqlar, raqamli aktivlar, virtual mulk va boshqa raqamli ob'ektlarga oid huquqiy kategoriyalar tahlil qilindi.

Formal-yuridik tahlil huquqiy normalarning mazmunini aniqlash, huquqiy tushunchalarning mohiyatini ochib berish hamda amaldagi qonunchilikdagi bo'shliqlar va kolliziyalarni aniqlash imkonini berdi. Ushbu usul yordamida O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi, elektron tijorat sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlar, raqamli iqtisodiyotga oid qonunchilik hamda xalqaro huquqiy hujjatlar tahlil qilindi.

Qiyosiy tahlil tadqiqotning muhim metodologik elementlaridan biri hisoblanadi. Qiyosiy tahlil raqamli aktivlarni huquqiy tartibga solish bo'yicha turli modellarni aniqlash va ularning afzallik hamda kamchiliklarini baholash imkonini berdi. Xususan, Yevropa Ittifoqining kriptoaaktivlar bozorlarini tartibga solish bo'yicha MiCA modeli, Rossiya Federatsiyasida raqamli huquqlar institutining joriy qilinishi va Singapurda raqamli aktivlar muomalasini tartibga solish amaliyoti tahlil qilindi. Raqamli iqtisodiyot fuqarolik huquqining alohida institutiga emas, balki butun huquqiy tizimiga ta'sir ko'rsatadi. SHu sababli tadqiqotda tizimli tahlil usuli qo'llanildi. Mazkur usul yordamida: raqamli huquqlar, mulk huquqi, majburiyat huquqi, intellektual mulk huquqi, korporativ huquq, institutlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqliklar aniqlandi.

Tizimli tahlil raqamli iqtisodiyot sharoitida huquqiy munosabatlar tarkibida yuz berayotgan sifat o'zgarishlarini kompleks baholash imkonini berdi. Tadqiqotda huquqshunoslik fanining klassik va zamonaviy manbalari o'rganildi. Doktrinal tahlil doirasida xorijiy va milliy olimlarning ilmiy qarashlari qiyosiy baholandi. Mazkur usul raqamli huquqlar kontsepsiyasining shakllanish bosqichlari va ilmiy evolyutsiyasini aniqlash imkonini berdi. Induktiv tahlil orqali raqamli iqtisodiyotda uchrayotgan alohida huquqiy holatlar umumlashtirildi. Deduktiv tahlil yordamida esa umumiy huquqiy nazariya qoidalaridan kelib chiqqan holda raqamli ob'ektlarning huquqiy tabiatiga oid xulosalar ishlab chiqildi. Ushbu yondashuv nazariy modellar va huquqni qo'llash amaliyoti o'rtasidagi bog'liqlikni ta'minlash imkonini berdi. Tadqiqot quyidagi gipotezaga asoslanadi:

-raqamli iqtisodiyot sharoitida fuqarolik huquqi ob'ektlari tizimi moddiy ob'ektlarga asoslangan an'anaviy modeldan raqamli va nomoddiy aktivlarga asoslangan gibril modelga transformatsiyalanmoqda.

Ushbu transformatsiya natijasida raqamli huquqlar, raqamli aktivlar va ma'lumotlar fuqarolik huquqining mustaqil ob'ektlari sifatida shakllanib bormoqda. Tadqiqot asosan xususiy huquq munosabatlariga qaratilgan bo'lib, ommaviy huquq sohasidagi raqamli munosabatlar tahlil doirasidan tashqarida qoldirildi. Shuningdek, tadqiqotda kriptoaaktivlarning iqtisodiy yoki texnik xususiyatlari emas, balki ularning huquqiy tabiati va huquqiy rejimiga asosiy e'tibor qaratildi.

Tadqiqotda qo'llanilgan kompleks metodologik yondashuv raqamli iqtisodiyot ta'sirida fuqarolik huquqi ob'ektlari tizimida yuz berayotgan o'zgarishlarni har tomonlama tahlil qilish imkonini berdi. Mazkur yondashuv raqamli huquqlarning huquqiy tabiatiga oid nazariy xulosalarni shakllantirish, qonunchilikni takomillashtirish bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqish hamda raqamli iqtisodiyot sharoitida fuqarolik huquqining rivojlanish tendentsiyalarini aniqlash uchun ilmiy asos vazifasini bajaradi.

Natijalar. Fuqarolik huquqi nazariyasida huquq ob'ekti huquqiy munosabat ishtirokchilarining huquq va majburiyatlari qaratilgan ijtimoiy ne'mat sifatida talqin qilinadi¹. Ushbu yondashuv klassik xususiy huquq tizimining shakllanishi davrida vujudga kelgan bo'lib, uzoq vaqt davomida huquqiy munosabatlarning aksariyat turlarini izohlash imkonini berib kelgan. Biroq raqamli iqtisodiyot sharoitida iqtisodiy qiymatning muhim qismi moddiy ob'ektlarda emas, balki raqamli muhitda mujassamlashmoqda. Natijada huquq ob'ekti haqidagi an'anaviy tasavvurlar qayta ko'rib chiqilishini talab etuvchi yangi voqelik yuzaga keldi. Raqamli iqtisodiyot sharoitida huquq ob'ektlarining transformatsiyasi uchta asosiy yo'nalishda namoyon bo'ladi.

Birinchi yo'nalish an'anaviy ob'ektlarning raqamlashuvi bilan bog'liq. Masalan, qimmatli qog'ozlarning elektron shaklga o'tishi, elektron pullar va raqamli hisob-kitob vositalarining paydo bo'lishi shular jumlasidandir.

Ikkinchi yo'nalish mutlaqo yangi huquq ob'ektlarining shakllanishi bilan bog'liq. Bular qatoriga kriptoaktivlar, tokenlar, NFT, virtual mulk va raqamli huquqlarni kiritish mumkin.

Uchinchi yo'nalish esa huquq ob'ektlarining huquqiy rejimi o'zgarishi bilan xarakterlanadi. Xususan, raqamli muhitda mulk huquqini amalga oshirish an'anaviy egalik kategoriyasiga emas, balki kriptografik nazorat va texnologik imkoniyatlarga bog'liq bo'lib bormoqda.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida eng muhim kontseptual o'zgarishlardan biri — “raqamli huquqlar” kategoriyasining shakllanishidir. Ushbu tushuncha birinchi navbatda huquqiy emas, balki iqtisodiy zarurat sifatida paydo bo'lgan bo'lsa-da, keyinchalik huquq nazariyasiga kirib keldi.

Raqamli huquqlar deganda odatda blokcheyn tizimida ifodalangan, elektron muhitda muomalaga kiritiladigan va muayyan iqtisodiy qiymatga ega bo'lgan huquqlar tushuniladi. Ular an'anaviy mulkiy huquqlardan farqli ravishda moddiy ob'ektga emas, balki raqamli reestrda yozuvga bog'langan bo'ladi. Ayrimlar shartnoma sifatida tan olishni taklif qiladilar, chunki ular muomalada erkin aylanadi va iqtisodiy qiymatga ega. Biroq boshqa pozitsiyaga ko'ra, raqamli huquqlar yangi mustaqil ob'ekt emas, balki mavjud mulkiy huquqlarning texnologik ifodasidir.

Kriptoaktivlar huquqiy tabiati bo'yicha eng bahsli ob'ektlardan biri hisoblanadi. Ular markazlashmagan tizimda yaratiladi va boshqariladi, bu esa an'anaviy mulk huquqi kontseptsiyasiga mos kelmaydi.

Savelev kriptoaktivlarni mulk ob'ekti sifatida tan olish mumkinligini ta'kidlab, ularning asosiy xususiyati iqtisodiy qiymatga ega ekanligida deb hisoblaydi. Boshqa yondashuvga ko'ra, kriptoaktivlar mulk emas, balki raqamli reestrda hisob yozuvi sifatida baholanishi kerak.

NFT (non-fungible tokens) raqamli iqtisodiyotda unikal raqamli ob'ektlarni ifodalash vositasi sifatida namoyon bo'ldi. Ular san'at, media va o'yin industriyasida yangi huquqiy munosabatlarni yuzaga keltirdi.

NFT huquqiy tabiati bo'yicha uchta asosiy yondashuv mavjud:

1. NFT — raqamli sertifikat;
2. NFT — mulk ob'ekti;
3. NFT — mulkiy huquqni tasdiqlovchi vosita.

Raqamli iqtisodiyotda eng muhim resurs — ma'lumotlar hisoblanadi. Ular iqtisodiy qiymatga ega bo'lsa-da, huquqiy tabiati hali aniq shakllanmagan. Ayrim olimlar ma'lumotlarni mulk ob'ekti sifatida ko'rishni taklif qilsa, boshqalar ularni axborot huquqining maxsus ob'ekti deb hisoblaydilar .

O'zbekistonda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha keng islohotlar amalga oshirilmoqda. Biroq fuqarolik qonunchiligida raqamli huquqlar mustaqil ob'ekt sifatida to'liq shakllanmagan. Elektron tijorat va raqamli xizmatlar bo'yicha qonunchilik mavjud bo'lsa-da, kriptoaktivlar va tokenlar huquqiy maqomi yetarlicha aniq emas. Bu holat huquqni qo'llash amaliyotida noaniqliklar va huquqiy kolliziyalarni keltirib chiqarmoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki:

- raqamli huquqlar mustaqil kontseptual kategoriya sifatida shakllanmoqda;
- kriptoaktivlar va NFT huquqiy tabiati bo'yicha yagona yondashuv mavjud emas;
- ma'lumotlar yangi turdagi iqtisodiy resurs sifatida tan olinib boshlangan;
- milliy qonunchilikda raqamli ob'ektlarning huquqiy rejimi to'liq shakllanmagan.

Muhokama. Raqamli iqtisodiyot sharoitida fuqarolik huquqi ob'ektlarining transformatsiyasi nafaqat yangi huquqiy kategoriyalarning paydo bo'lishi bilan, balki huquq nazariyasining kontseptual qayta qurilishi bilan ham bog'liq. O'tkazilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, raqamli ob'ektlar an'anaviy mulk huquqi modeliga to'liq mos kelmaydi va shu sababli mavjud doktrina doirasida ularni izohlashda bir qator ziddiyatlar yuzaga keladi. Huquqiy adabiyotlarda raqamli ob'ektlarning tabiatiga nisbatan uchta asosiy yondashuv shakllangan:

Birinchi yondashuvga ko'ra, raqamli aktivlar an'anaviy mulk huquqining yangi shakli hisoblanadi. Bu pozitsiya ularning iqtisodiy qiymatga ega ekanligi va muomalada erkin aylanishi bilan asoslanadi.

Ikkinchi yondashuv raqamli aktivlarni mulk emas, balki maxsus "ro'yxatga olingan huquq" sifatida ko'radi.

Uchinchi yondashuv esa raqamli ob'ektlarni umuman klassik huquq tizimiga kiritib bo'lmaydigan gibridd kategoriya deb hisoblaydi.

O'tkazilgan tahlil natijasida shu xulosaga kelish mumkinki, raqamli iqtisodiyot sharoitida fuqarolik huquqi ob'ektlari tizimi "gibrid model" tomon transformatsiyalanmoqda. Bu model quyidagi uch komponentdan iborat:

- an'anaviy ashyoviy huquq ob'ektlari;
- raqamlashtirilgan klassik ob'ektlar (elektron pul, elektron qimmatli qog'ozlar);
- yangi raqamli ob'ektlar (kriptoaktivlar, NFT, tokenlar, ma'lumotlar).

Bu yondashuv raqamli iqtisodiyotni huquqiy tizimdan ajratib qo'ymaydi, balki uni huquq tizimining evolyutsion bosqichi sifatida ko'radi. Smart-shartnomalar huquqiy munosabatlarning amalga oshirish mexanizmini tubdan o'zgartirmoqda. Agar klassik huquqda shartnoma bajarilishi inson ishtirokida amalga oshirilsa, smart-shartnomalarda bu jarayon algoritmlar orqali avtomatlashtiriladi.

Bu esa huquqning "ijro etish" funksiyasini qayta talqin qilishni talab qiladi. Chunki huquq normasi endi faqat qoida emas, balki kod shakliga ham ega bo'lmoqda. Raqamli iqtisodiyotda ma'lumotlar eng asosiy qiymat manbaiga aylanmoqda. Biroq ularning huquqiy maqomi noaniqligi saqlanib qolmoqda. Bir guruh olimlar ma'lumotlarni mulk ob'ekti sifatida tan olishni taklif qilsa, boshqalar bu yondashuv shaxsiy hayot daxlsizligi tamoyiliga zid ekanligini ta'kidlaydilar. Muallif fikricha, ma'lumotlar mulk ob'ekti sifatida emas, balki "maxsus raqamli resurs" sifatida huquqiy rejimga ega bo'lishi lozim. Bu yondashuv bir vaqtning o'zida iqtisodiy qiymatni tan olish va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishni ta'minlaydi.

O'zbekiston Respublikasi huquq tizimida raqamli iqtisodiyotni tartibga solish jarayoni boshlang'ich bosqichda ekanligi kuzatiladi. SHu bois quyidagi kontseptual takliflar ilgari suriladi:

1. Fuqarolik kodeksiga "raqamli huquqlar" institutini kiritish;
2. Kriptoaktivlar va tokenlar uchun alohida huquqiy rejim belgilash;
3. Ma'lumotlarni "noan'anaviy fuqarolik huquqi ob'ekti" sifatida tan olish;
4. Smart-shartnomalarni huquqiy shartnoma sifatida normativ mustahkamlash;
5. NFT va virtual mulk bo'yicha maxsus qonunchilik ishlab chiqish.

Ushbu tadqiqot shuni ko'rsatadiki, raqamli iqtisodiyot fuqarolik huquqini inkor etmaydi, balki uning mazmunini kengaytiradi. Huquq tizimida "moddiy – nomoddiy" dixotomiyasi o'rniga "an'anaviy – raqamli" gibrid tizim shakllanmoqda.

Bu esa fuqarolik huquqi nazariyasini qayta kontseptuallashtirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Xulosalar. O'tkazilgan tadqiqot natijalari raqamli iqtisodiyot sharoitida fuqarolik huquqi ob'ektlari tizimi chuqur va tizimli transformatsiyaga uchrayotganligini tasdiqlaydi. Bu jarayon faqat yangi huquqiy ob'ektlarning paydo bo'lishi bilan cheklanib qolmay, balki fuqarolik huquqi

nazariyasining kontseptual asoslarini qayta ko'rib chiqishni ham talab etmoqda. Tadqiqot davomida quyidagi asosiy ilmiy xulosalarga kelindi:

Birinchi, fuqarolik huquqi ob'ektlari an'anaviy moddiy-ashyoviy modeldan raqamli va gibrid modelga o'tmoqda. Bu o'tish jarayonida kriptoaktivlar, tokenlar, NFT va virtual aktivlar mustaqil iqtisodiy qiymatga ega ob'ektlar sifatida shakllanmoqda.

Ikkinchi, raqamli huquqlar kontseptsiyasi fuqarolik huquqi tizimida yangi doktrinal kategoriya sifatida rivojlanib bormoqda, ammo uning huquqiy tabiati hali to'liq yakunlangan shaklga ega emas.

Uchinchi, ma'lumotlar (data) raqamli iqtisodiyotning asosiy resursi sifatida namoyon bo'lmoqda, biroq ularning huquqiy rejimi mulk huquqi va shaxsiy huquqlar o'rtasidagi gibrid holatda qolmoqda.

To'rtinchi, smart-shartnomalar huquqiy munosabatlarni amalga oshirishning yangi texnologik mexanizmi sifatida shakllanib, huquqning ijro etish funksiyasini avtomatlashtirmoqda.

Beshinchi, O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida raqamli ob'ektlarni huquqiy tartibga solish bo'yicha muayyan asoslar mavjud bo'lsa-da, ularni kompleks tizimga keltirish zarurati saqlanib qolmoqda.

Tadqiqot natijasida quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

- Fuqarolik kodeksida "raqamli huquqlar" institutini qonuniy mustahkamlash;
- kriptoaktivlar va tokenlar uchun alohida huquqiy rejim joriy etish;
- ma'lumotlarni noan'anaviy fuqarolik huquqi ob'ekti sifatida tan olish;
- smart-shartnomalarni huquqiy shartnoma sifatida normativ tartibga solish;
- NFT va virtual mulk uchun maxsus qonunchilikni shakllantirish.

Umuman olganda, raqamli iqtisodiyot fuqarolik huquqini inkor etmaydi, balki uning evolyutsion rivojlanish bosqichini ifodalaydi. SHu ma'noda fuqarolik huquqi ob'ektlari tizimidagi transformatsiyani "inqiroz" emas, balki "innovatsion kengayish" sifatida baholash maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. De Filippi P., Wright A. Blockchain and the Law: The Rule of Code. – Cambridge: Harvard University Press, 2018. – 320 p.
2. Mik E. Smart Contracts: Terminology, Technical Limitations and Real World Applications // Journal of Law and Technology. – 2021. – Vol. 15. – P. 201–215.
3. Rodionova O.M. Civil Legislation in Conditions of Digital Economy: Problems and Ways to Solve Them // Journal of Legal Studies. – 2018. – Vol. 4. – No. 3. – P. 45–52.

4. Архипов В.В. Цифровые права в гражданском праве России // Закон. – 2019. – №6. – С. 112–118.
5. Савельев И. А. Электронная коммерция в России и за рубежом: правовое регулирование. – М.: Статут, 2014. – 304 с.
6. Fairfield J. Tokenized Property and Digital Ownership // Harvard Law Review. – 2020. – Vol. 133. – P. 55–102.
7. Werbach K. The Blockchain and the New Architecture of Trust. – Cambridge: MIT Press, 2018. – 280 p.
8. Mik E. Smart Contracts and Blockchain Technology // Journal of International Law. – 2020. – Vol. 12. – P. 89–110.
9. Rodionova O.M. Digital Economy and Civil Law Transformation // Journal of Legal Studies. – 2018. – P. 45–52.
10. Архипов В.В. Гражданское право и цифровая экономика. – М.: Норма, 2020. – 310 с.
11. Белов В.А. Цифровые права и гражданский оборот. – М.: Юрайт, 2021. – 280 с.
12. Савельев А.И. Некоторые риски токенизации и правовые способы их минимизации // Закон. – 2018. – №5. – С. 33–41.